

– Kitap Tanıtımı –

FIKHÎ VE İKTİSADÎ AÇIDAN İSLAMÎ FİNANS II
**Servet Bayındır, *Fikhî ve İktisadî Açından İslamî Finans II*,
Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, 240 sayfa.**

Mahmut SAMAR

Arş. Gör. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslam Hukuku Ana Bilim Dalı Araştırma Görevlisi
mahmutsamar@hotmail.com

Tüm dünya ekonomilerini etkileyen 2008 küresel krizinden sonra dünya genelinde para ve sermaye piyasalarında alternatif çözüm arayışları başlamıştır. Bu çerçevede İslamî finans, krizden çıkış yolu olarak görülen sistemlerin başında gelmektedir. Buna paralel olarak İslam aleminde bu alanda yapılan akademik çalışmaların sayısında ciddi oranda artış görülmektedir. Bu süreçte ülkemizde de ilim dünyasına armağan edilen nitelikli çalışmalar yapılmıştır. İşte bu çalışmalardan biri tanıtımını yapacağımız bu eserdir. Kısa süre önce Cumhurbaşkanlığı Ekonomi Politikaları Kurul üyeliğine seçilen İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Servet Bayındır tarafından kaleme alınan bu kitap, dört serilik kitap dizisinin üçüncüsüdür.

Fikhî, iktisadî ve uygulama açısından para ve sermaye piyasası işlemlerini konu edinen bu kitap, bir giriş iki ana bölüm, sonuç ve kaynakça şeklinde düzenlenmiştir. İki ana başlıktan meydana gelen girişte önce İslam'daki finansal hayata ilişkin temel ilkelere yer verilmiş ve bunların çağdaş finansal işlemlerle ilişkisi kurulmuştur. Bu doğrultuda İslam'ın uygulanması zorunlu olan finansal ürünler getirme yerine genel ilkeler belirleyip, mevcut ve ileride geliştirilecek araçların bu çerçevede oluşturulması kuralını koyduğunun altı çizilerek sırasıyla şu ilkelere dikkat çekilmiştir:

(1) *Karşılıklı rızaya dayalı ticaret ilkesi.* Buna göre bir işlemin ticaret olarak adlandırılması için ortada mal veya hizmetin bulunması ve bunun bir taraftan diğer tarafa transferinin söz konusu olması gerekir. Bu kapsamda olmayan her türlü mal transferi batıldır. Burada Kur'ân'a göre faiz, rüşvet, din

sömürüsü, ölçü ve tartıda hile, hırsızlık ve gasp vb. yolların batıl olduğuna dikkat çekilerek söz fıkıh tarihinde üretilen bazı uygulamalara getirilir. Buna göre *bey'u'l-ine*, *bey'u'l-vefâ*, *bey'u'l-istiğlâl* ve *muamele-i şer'iyye* gibi uygulamalar da batıl yolla mal transfer araçları olarak değerlendirilir. Yazara göre -Osmanlı'da olduğu gibi- üretmeden kolayca ve haksızca para kazanmaya alıştıran bu yöntemler ekonomiyi destekleyici, insanlığa ve topluma artı değer üreteni finansal ürünlerin geliştirilmesinin önünü kapatmıştır. Günümüzde faizsiz finans ürünü olarak geliştirilen modern *teverruk* ve borç temelli *sukuk* ihracını da bu kapsamda değerlendiren Bayındır'ın bu konudaki çözüm önerisi şöyledir: Bir işlem ticaret kapsamına giriyorsa ilkesel olarak meşru, menfaat temelli borç (kredi) kapsamındaysa gayri meşrudur. (2) *Akitlerin gereğine riayet ilkesi*. Bu ilkeye göre akitlerde serbestliğin asıl olduğuna işaret edilerek yeni finansal ürün geliştirme sürecinde finans mühendislerinin önünün son derece açık olduğu ifade edilmiştir. (3) *Faizden kaçınma ilkesi*. Burada faizin klasik fıkhî tanımları eleştirilerek faizin "gelir/menfaat sağlayıcı kredi işlemi" olarak tanımlanmasının daha isabetli olacağına dikkat çekilmiştir. Ayrıca faizin iktisadi değeri olup da zimmette sabit olabilen her türlü misli malda söz konusu olabileceği ifade edilmiştir. Böylece kaçınılması gereken faizin çerçevesi çizilerek bu ilkenin kapsamı ve sınırları belirlenmiş olmaktadır. (4) *Kumar ve garardan kaçınma ilkesi*. (5) *Haram mal ve sektörlerden kaçınma ilkesi*. (6) *Haram içerikli karma sözleşmelerden kaçınma ilkesi*.

Giriş bölümünün ikinci kısmında tanım, tasnif, belli başlı kurumlar ve işlemler açısından piyasa kavramı tahlil edilmiştir. Yanı sıra ilgili naslardan hareketle İslam'a göre piyasa ve özgürlük problemi konusu da ele alınmıştır.

Birinci bölümde sermaye piyasası işlemlerine üç başlık altında genişçe yer verilmiştir. Burada önce geleneksel sermaye piyasası işlemleri üzerinde durulmuş, daha sonra bunların her biri fikhî açıdan değerlendirilmiştir. Bu kapsamda tahvil, hisse senetleri, ipotek temelli menkul kıymetler (İTMK) ve varlık teminatlı menkul kıymetler (VTMK) birer başlık altında ele alınmıştır. Bunlardan tahviller, İTMK ve VTMK'ler faizli işlem olarak değerlendirilmiş, hisse senetlerinin hükmü ise onu piyasaya süren şirketin kuruluş amacı ve faaliyet alanı ile senedin türüne/özelliğine göre değiştiği ayrıntılı şekilde izah edilmektedir.

Bu bölümün üçüncü ve son başlığında ise yabancı ülke örnekleri ve Türkiye örnekleri ayrı ayrı ele alınarak İslamî sermaye piyasası işlemleri ve fikhî hükümleri detaylı şekilde tahlil edilmiştir. Mudaraba senetleri, müşâreke sertifikaları, icâre sertifikaları ve sukuk yabancı ülke örnekleri; DESİYAB ortaklık sertifikaları (DOS), gelir ortaklığı senetleri (GOS), kâr zarar ortaklığı belgeleri (KOB), gelire endeksli senetler (GES) ve kira sertifikaları (KS) da Türkiye örnekleri olarak incelenmiştir. Bu işlemlerin her birinin finansal bir ürün olarak ortaya çıkışı ve yapısı, nerede ve nasıl uygulandığı, fikhî açıdan teorik ve pratik mahzurları üzerinde durulmuş, varsa konuyla ilgili çağdaş

İslam hukukçularının ve fetva heyetlerinin yaklaşımlarına yer verilmiştir. En sonunda ise yazar kendi kanaatini gerekçelendirerek belirtmiştir. Burada en son hayata geçirilmiş olması ve daha önceki ürünlerin tümünün karması niteliğinde olan sukuka geniş yer açıldığı görülmektedir. Yapılan uzunca tahlillerden sonra sukukun teoride tüm yönleriyle fıkhî uygun olarak üretildiği, fakat uygulamada zamanla fıkhî ilkelerden uzaklaşıp faizli menkul kıymetlere büründürüldüğünün altı çizilmiştir. Aynı durumun Türkiye’de uygulanan faizsiz piyasa araçlarından DOS, GOS, KOB, GES ve KS için de söz konusu olduğu belirtilmiştir.

Para piyasası işlemlerinin ele alındığı ikinci bölümde ana hatlarıyla geleneksel para piyasaları işlemlerine değinildikten sonra İslamî para piyasası ürünlerine detaylı şekilde yer verilmiştir. Bu işlemlerin her biri içerik, işleyiş ve fıkhî hüküm bakımından ayrıntılı olarak tahlil edilmiştir. Bu anlamda geleneksel para piyasası işlemleri adı altında hazine bonusu, finansman bonoları, banka bonoları, yatırım fonu katılma belgeleri, repo/ters repo ve banka kredileri gibi ürünler incelemeye tabi tutularak, bu ürünlerin fıkhî hükmüyle ilgili çağdaş fukahânın yaklaşımları gerekçeleriyle birlikte sunulmuştur. Ardından bu görüşler değerlendirilerek geleneksel para piyasası işlemlerinin tamamının fıkhî yasaklanmış olan faiz sözleşmesi kapsamında olduğunun altı çizilmiştir. Ancak bunlardan yatırım fonu katılma belgelerinin bazı şartlara riayet edilmesi durumunda caiz olabileceği ifade edilmiştir.

İslamî para piyasaları işlemleri ise *bey’u’l-îne* ve *teverruk* temelli olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. Bu çerçevede öncelikle îne satımının tanımı ve konuya ilişkin mezheplerin görüşleri özetlenerek Şâfiî mezhebinin yaklaşımı ayrıntılı olarak verilmiştir. Daha sonra Malezya başta olmak üzere günümüzde İslamî finansın yaygın olduğu ülkelerde üretim süreci, katkıda bulunan kurumlar ve uygulama biçimi dikkate alınarak *bey’u’l-îneye* dayalı olarak geliştirilmiş bulunan finansal ürünler üzerinde durulmuştur. Son olarak da bu işlemlerin fıkhî açıdan genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Bu kapsamda İslamî bankalarda uygulanan îne satımı, ters îne, sat-geri kirala-satın al ve kredi kartı başta olmak üzere îneye dayalı çağdaş para piyasası ürünü birçok işlem incelenmiştir. Ardından fıkıh terminolojisinde *teverrukun* anlamı ve îne satımı ile mukayesesi yapılarak modern finansal ürün olarak *teverruk*tan nasıl yararlandığı ele alınmış, *teverruka* dayalı olarak geliştirilen finansal ürünlerin fıkhî hükmü üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede bireysel (fıkhî) *teverruk* ele alındıktan sonra günümüzde İslamî bankaların uyguladıkları organize normal *teverruk* ve organize ters *teverruk* işlemleri tahlil edilmiştir. Bu bölümde buraya kadar üzerinde durulan İslamî para piyasası işlemleri faiz hilesi olarak değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde son olarak ayrı bir başlık altında bankalar arası İslamî para piyasası ve işlemleri, İslamî rehin finansmanı ve uluslararası İslamî

likidite yönetim şirketleri ele alınarak fikhî açıdan tahlil edilmiştir. Bankalar arası murabaha, bankalar arası mudaraba ve bankalar arası vekalet yatırımı gibi uygulamalar burada değerlendirilmiştir. Bu işlemlerin teorideki gibi uygulanmasının fıkha uygun olduğu ifade edilmiştir. Ancak bu işlemlerin gerçek ürün ticareti üzerinden değil de türev nitelikli emtia kontratları üzerinden yapılması durumunda bunun fıkha uygun düşmeyeceğine dikkat çekilmiştir.

Çalışmanın özeti mahiyetinde olan sonuç bölümünde ise konuyla ilgili değerlendirme ve tespitlere yer verilmiştir. Burada yapılan değerlendirmelerin en dikkat çeken şudur: Çağdaş finans piyasalarında “İslamî finansal ürün” diye pazarlanan enstrümanların büyük bir çoğunluğunun faiz temelli finansal ürünlerin isim ve ambalaj değişikliğinden ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

Kısaca tanıtmaya çalıştığımız bu kitabın bütün bölümlerinde belirli bir sistematığe göre aynı yöntemin izlendiği görülmektedir. Şöyle ki incelenen her bir konunun kavramsal ve teorik çerçevesi belirlendikten sonra ortaya çıkışı, mahiyeti, özellikleri ve işleyişi ortaya konmuştur. Ardından konuyla ilgili günümüz İslam hukukçularının ve fetva heyetlerinin/kurullarının yaklaşımlarına yer vermek ve bu görüşleri değerlendirmek suretiyle bir neticeye ulaşmaya gayret edilmiştir. Böylece yazar her uygulamayla ilgili kanaatini/tercihini ve varsa önerilerini açıkça belirterek konuya son noktayı koymuştur.

Netice itibariyle bu eserin para ve sermaye piyasaları özelinde İslamî finans literatürüne önemli katkılar sunduğu ifade edilebilir. Çalışmada teorik-teknik konular ele alınmasına rağmen son derece açık, anlaşılır ve akıcı bir dil kullanılmıştır. Ne var ki eksik ya da eleştiriyi hak eden bazı yönlerinin bulunduğunu da belirtmek gerekir. Mesela bazı konuların fikhî tahlilinde klasik fıkıh kaynaklarına müracaat oldukça yüzeysel kalmıştır. Bunun yerine çağdaş İslam hukuku araştırmalarına atıfta bulunulmakla yetinilmiştir. Bir başka husus ise bazı kavramların tanımında ve bazı uygulamaların mahiyetinde tekrara düşülmüş olunmasıdır. Nadiren de olsa aynı konunun farklı yerlerde aynı cümlelerle tekrar geçtiği görülmektedir. Kanaatimizce bunun sebebi, kitabın bazı bölümlerinin vücuda gelmesinde yazara ait daha önce yayınlanmış makale/bildiri vb. çalışmaların esas alınmış olmasıdır. Buna rağmen eserin bu sahada çalışma yapmak isteyenlere kavramsal çerçeveyi çizdiğini, faydalı bir literatür listesi verdiğini ve iyi bir analiz imkanı sunduğunu söyleyebiliriz.